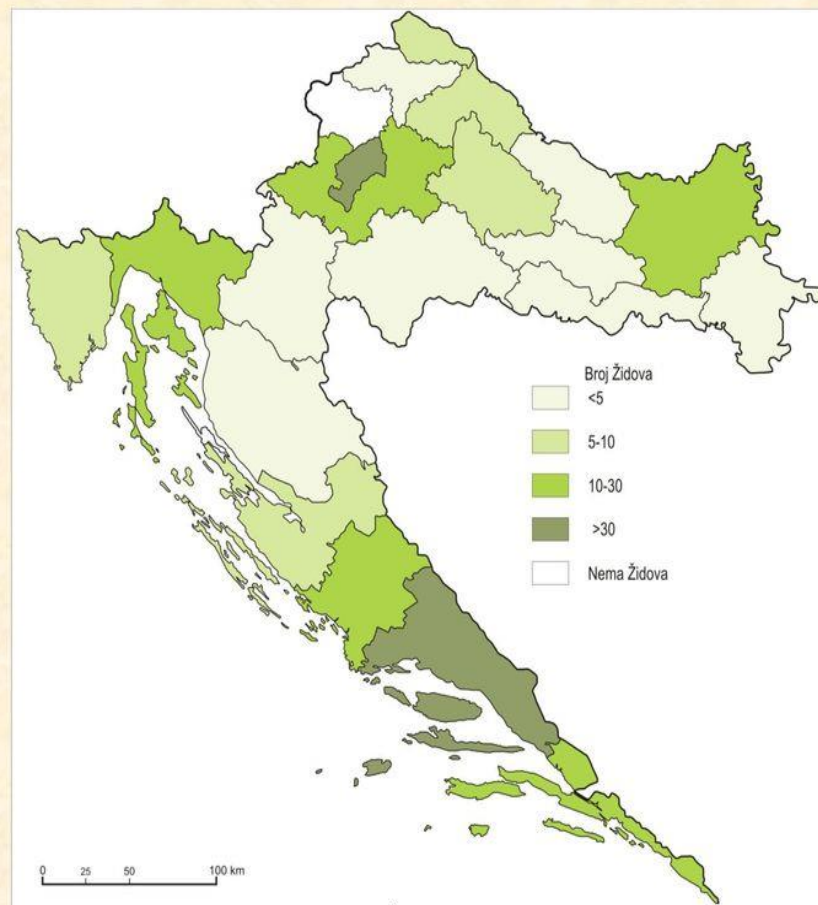

VINKOVAČKI ŽIDOVI OD DOSELJENJA DO PROGONA

NASELJAVANJE ŽIDOVA U VINKOVCE

- ▶ Židovi su se počeli naseljavati krajem 18. i tijekom 19. stoljeća te su se nastavili naseljavati i u 20. stoljeću
- ▶ Većina Židova koji su se naselili u Vinkovce su iz susjednih županija (Srijemske i Virovitičke), te iz Ugarske i Slovačke
- ▶ Neki Židovi su podrijetlom iz Poljske, Galicije, Bukovine, te su neke obitelji došle iz Besarbije

Broj Židova po vjeri u Hrvatskoj po županijama prema popisu stanovništva 2001. godine

Useljavanje Židova u 19. stoljeću

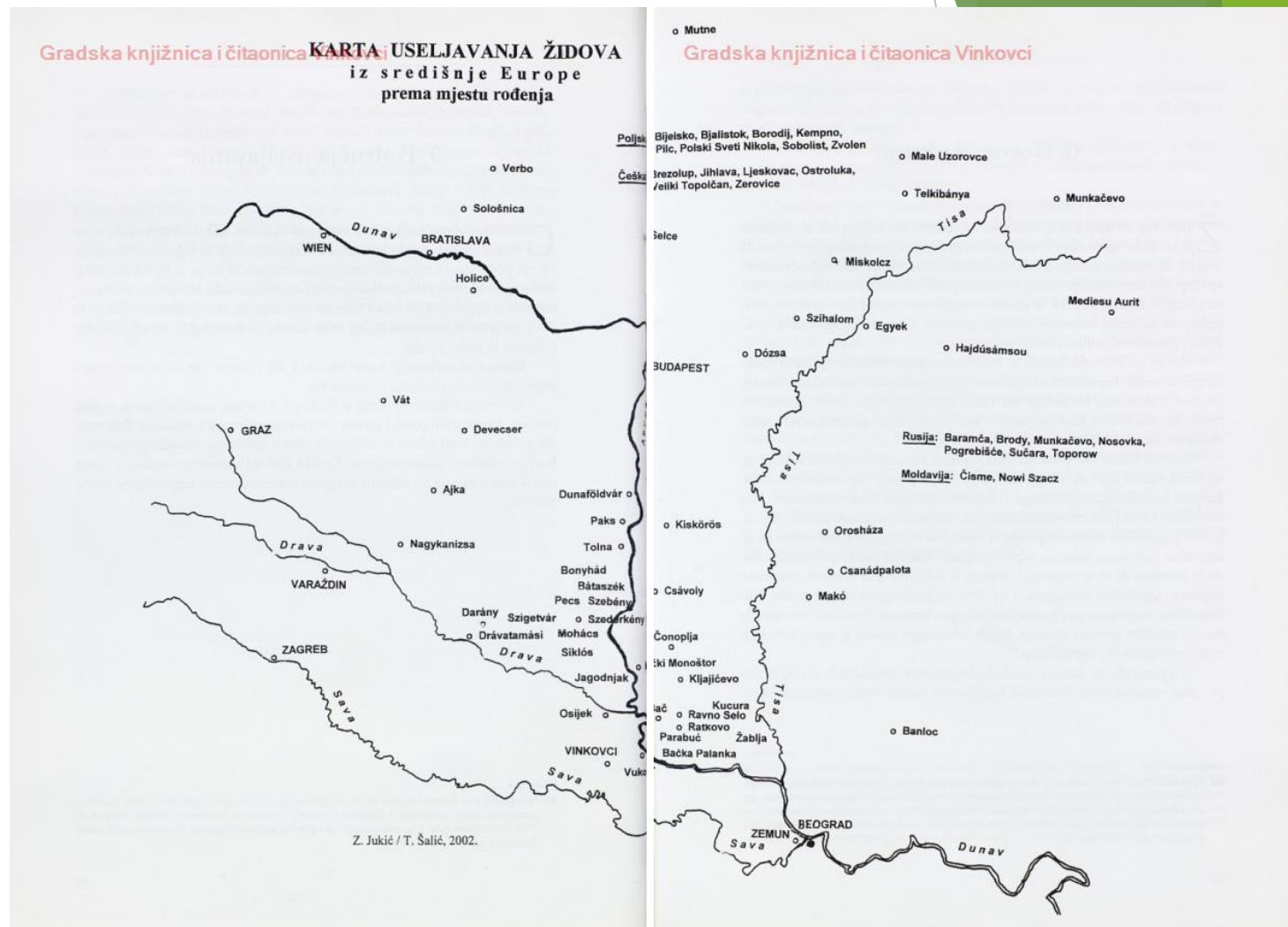
Politička zbivanja tijekom 17. i 19. st. djelovala su na kasnija useljavanja Židova u Vinkovce.

Vinkovci su kao sjedište Brodske pukovnije imali razvijenu obrtničku i trgovačku djelatnost.

- 60. pukovnja (Lička)
- 61. pukovnja (Otočka)
- 62. pukovnja (Ogulinska)
- 63. pukovnja (Slunjska)
- 64. pukovnja (Bjelovarska)
- 65. pukovnja (Đurđevačka)
- 66. pukovnja (Brodska)
- 67. pukovnja (Gradiška)
- 68. pukovnja (Petrovaradinska)

- Vojna krajina
- 67. pukovnja
- sjedište pukovnije

Za većinu Židova
useljenih u Vinkovce i
okolice ustanovljena
su njihova mjesta
rođenja.

Govor

- ▶ Židovi koji su se useljavali u Vinkovce od sredine 19. stoljeća bili su Aškenazi, govorili su njemačkim ili mađarskim jezikom
- ▶ Zbog trgovine sa Šokcima, Židovi su trebali naučiti i hrvatski jezik
- ▶ Pismenost i višu razinu življenja širili su na prostor Banske Hrvatske, a zatim i u Vinkovce

GOSPODARSTVO

- ▶ Židovi su svjom marljivošću te stručnim znanjem ostvarili izvrstan gospodarski potencijal
- ▶ Bili najmoćnija nacionalna skupina unatoč tome da ih je sudjelovalo manje od 5% stanovništva Vinkovaca
- ▶ Najrazvijenije djelatnosti su bile: obrtništvo, trgovina, ugostiteljstvo, industrija, zemljoradnja, te slobodne profesije

OBRTNIŠTVO

- ▶ Svojim su radom proširili ponudu obrtničkih proizvoda i usluga u Vinkovcima i okolici
- ▶ Bavili su se obrtima koji su nedostajali u odrađenom području, te su ponekad stvarali konkurenciju njemačkim obrtnicima
- ▶ Židovi su bili: kožari, mesari, pekari, krojači, postolari, sapunari, staklari...
- ▶ Otvarali su mnoge radionice (urarske, zlatarske, fotografske), te prodavaonice automobila
- ▶ U Vinkovcima su stvorili snažno središte tiskarstva i knjižarstva
- ▶ Radi velikog zanimanja za obrt, osnovane su mnoge škole (Šegrtska škola, Ženska stručna škola...)

Novine 'Vinkovci und Umgebung' u kojima su se često nalazili obrtnički oglasi

TRGOVINA

- ▶ Židovi su u početku proizvodili samo stvari potrebne za njih i njihove obitelji
- ▶ Nedugo nakon toga počeli su trgovati na sajmovima, po selima, na granici uz dozvolu ograničenu na 24 sata
- ▶ Trgovali su odjećom, obućom, sitnim kućanskim potrebštinama, hranom...
- ▶ Govorili su da ako kupac ne kupi nešto, donijeti će trgovcu nesreću pa su često kupovali sitnice
- ▶ Osnovane mnoge prodavaonice i trgovačke kuće (Epstein, Weber, Gross, Marberger...)

Središte Vinkovaca sa prodavaonicama

INDUSTRIJA

- ▶ Velike prerađivačke tvrtke nastajale su postupno od obrtničkih radionica
- ▶ Židovi u Vinkovcima su bili najznačajniji vlasnici industrijskih tvrtki u području: prehrambene, kožarske, drvoprerađivačke, metalske, građevinske i tekstilne struke
- ▶ U prehrambenoj industriji se ističe paromlin Ljudevita Engela, Hinko Bresslauer proizvodi rum i likere na veliko, Borovic i Rosenberg- rum, konjak, liker, Jakob Schlesinger i sin-ulje iz bundevinih koštica...
- ▶ Drvoprerađivačka industrija-Adalbert Engel i brat-paropilana, Eisler i sinovi-proizvodnja bačava....
- ▶ Metalska industrija-Prva vinkovačka ljevaonica željezai tvornica strojeva Benjamina Zilzera, Ferolim Rudolfa Grossa...
- ▶ Tekstilna industrija-prediona vune Deutch i Wiener, „Vitex”-tvornica vate Armina Borovica....
- ▶ Građevinska industrija-Maks Bernath-proizvodnja i prodaja građevinskog materijala

Jedna od poznatijih tvornica je bio Ferolim, tvornica za proizvodnju metalnih proizvoda, te kožara obitelji Marton

ZEMLJORADNJA

- ▶ Zbog zabrane posjedovanja nekretnina, Židovi koji su živjeli u Vinkovcima dugo nisu bili zainteresirani za kupnju zemljišta
- ▶ Obrada zemlje i gospodarenje zemljom bilo im je potpuno strano
- ▶ Nakon nekog vremena, kada su počeli kupovati zemljište, neki Židovi su se počeli baviti zemljoradnjom
- ▶ Najveći zemljoposjednik bio je Mavro Augenfeld iz Vinkovaca

SLOBODNE PROFESIJE

- ▶ Vinkovački Židovi su vrlo obrazovani, te su omogućavali svojoj djeci visoke tečajeve, škole ili studije
- ▶ Zbog velikog obrazovanja nastao je sloj Židova intelektualaca u Vinkovcima
- ▶ Oni su se bavili raznim strukama, neki su se držali standardnih, a neki su pak htjeli biti upješniji, pa su bili liječnici, profesori, odvjetnici, inženjeri...

TISKARSKA I IZDAVAČKA DJELATNOST

- ▶ Prve lokalne novine su se pojavile u Vinkovcima 1874. godine pod nazivom 'Krajišnik'
- ▶ Nakon dva neuspjela pokušaja izdavanja lokalnih novina, Židovi su odlučili pokrenuti svoj list
- ▶ Pokrenuli su: Vinkovce und Umgebung (Vinkovci i okolica), Vinkovački tjednik, Vinkovački glasnik, Zvono...

Vinkovce und
Umgebung/Vinkovci i okolica
su pisani na njemačkom ili
hrvatskom jeziku, a nekada
na oba jezika

Dobrotvorne aktivnosti

Židovsko gospojinsko dobrotvorno društvo.

Ovo društvo nastalo je nakon raspada Prvog vinkovačkog općeg gospojinskog društva.

Prva predsjednica Prvog vinkovačkog općeg gospojinskog dobrotvornog društva bila je gospođa Malvina Blum .

SPORT

- ▶ Sportske aktivnosti vinkovačkih Židova razvijale su se u dva pravca:
 1. uključivanjem u postojeća hrvatska društva ili klubove
 2. sudjelovanjem u Židovskim sportskim društvima
- ▶ Potrebno je spomenuti nogometni klub Cibalijski (i dan danas postoji) u kojem su igrali i Židovski mladići
- ▶ Židovi su uveli mnoge sportske aktivnosti u grad: tenis, šahovski klub, vožnja koturaljki i klizaljki, biciklizam, motosport, automobilizam...

Vjerski život

Izraelitska bogoštovna općina

-Izraeliska bogoštovna općina u Vinkovcima osnovana je 1873.godine.

Pravila općine je potpisalo 35 članova. Prvi potpisnik bio je dr. Hugo Blum.

Bogoštovnoj je općini zadaća da u granicama državnih zakona nastoji brinuti oko vjerskih potreba svojih pripadnika.

Glavna skupština je najviše tijelo zastupstva, te u njezin djelokrug spadaju poslovi kao:

- Namještanje rabina i njegov otpust.
- Karnosna vlast nad rabinom
- Riješavanje priziva protiv karnosnih presuda

Predsjednik bogoštovne općine zastupa općinu prema javnosti. Djelokrug rada svima vjerozakonskim i ostalim službenicima određuje se naputcima općinskog odbora.

Vjerski objekti

Vinkovački Židovi gotovo su uvijek sinagogu nazivali hramom. Prva sinagoga je bila skromna građevina, koja se kao vjerski objekt nije isticala svojom vanjštinom.

Druga sinagoga sagrađena je na katastarskim česticama u središtu grada.

- Arhitekt nove sinagoge nije poznat.

Služba u hramu se održavala svakog jutra i večeri.

Vjerski službenici

- rabin
- obrezatelj
- kantor
- košer/koljić

Od 1873. do 1941. Židovsku vjersku zajednicu u Vinkovcima vodilo je šest rabina. Obredno obrezivanje novorođenih dječaka obavljali su liječnici u nazočnosti rabina.

U gradskom muzeju Vinkovci čuva se pribor za obrezivanje, koji je pripao vinkovačkoj sinagogi.

Kantor je osoba koja zajedno s rabinom sudjeluje u vjerskim obredima kao pjevač.

Predstojnik sinagoge je po svojoj dužnosti ujedno predsjednik Židovske bogoštovne općine. Za vrijeme bogoslužja predstojnik je sjedio na povišenome mjestu na lijevoj strani ispred svetišta.

Obredno klanje stoke i peradi

Koljić, klač ili šahter je osoba koja obavlja obredno klanje peradi i stoke.

Koljić je obredno klanje stoke i peradi obavljao kod mesara Židova u **košer mesnici**, a kasnije u posebnoj dvorišnoj prostoriji mesara nežidova Matesa u tadašnjoj Frankopanskoj ulici (danas Glagoljaška ul.)

Usluge koljića posebno su se plaćale. Ako obredno klanje ne bi uspjelo, meso bi prekupio mesar Mates i prodavao nežidovima.

Smrt, pokapanje mrtvih i žalovanje

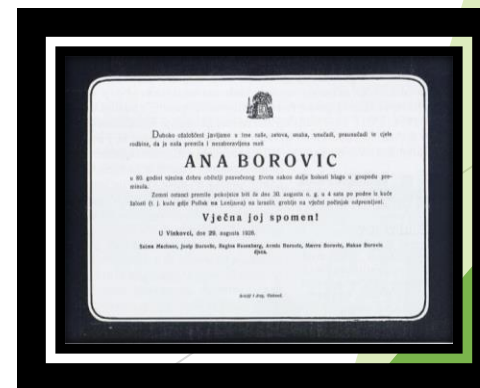
Rabinat (Nadrabinat) u Vinkovce vodio je zapisnike umrlih za područje Izraelske/Židovske bogoštovne općine, na području Vinkovaca i Županje.

Brigu oko umrlog i ukopa preuzela je udruga *Herva kadiša*.

Vinkovačko groblje osnovano je 1870. Godine.

Podaci o pokojniku na spomeniku su upisani na hebrejskom i njemačkome ili hebrejskom I hrvatskom.

Na spomenicima nema slika pokojnika (židovski običaj).

Židovsko groblje

- ▶ Središnje židovsko groblje u Vinkovcima nekada je bilo vrlo uređeno i ograđeno, s puno cvijeća, o njemu se u granicama svojih mogućnosti, donedavna brinula Tamara Kadelburg. Sada je groblje zapušteno. Katastarske čestice groblja i oranice uz groblje od 1946, u vlasništvu su grada Vinkovaca. Stariji grobovi obilježeni su okvirom iznad grobne jame i koso postavljenom nadgrobnom pločom. Grobovi imućnih Židova umrlih u prvoj polovici 20. stoljeća imaju monumentalne granitne ili mramorne spomenike u obliku obeliska, portala ili jednostavne kvadratne ploče. Izuzetak je nadgrobni spomenik Rikarda Rosenberga u obliku granitne gromade s podacima o pokojniku. Iznad podataka o pokojniku na spomeniku je jedan od vjerskih simbola: vrč, Davidova zvijezda, uzdignutih deset prstiju ili ploče Deset zapovijedi.

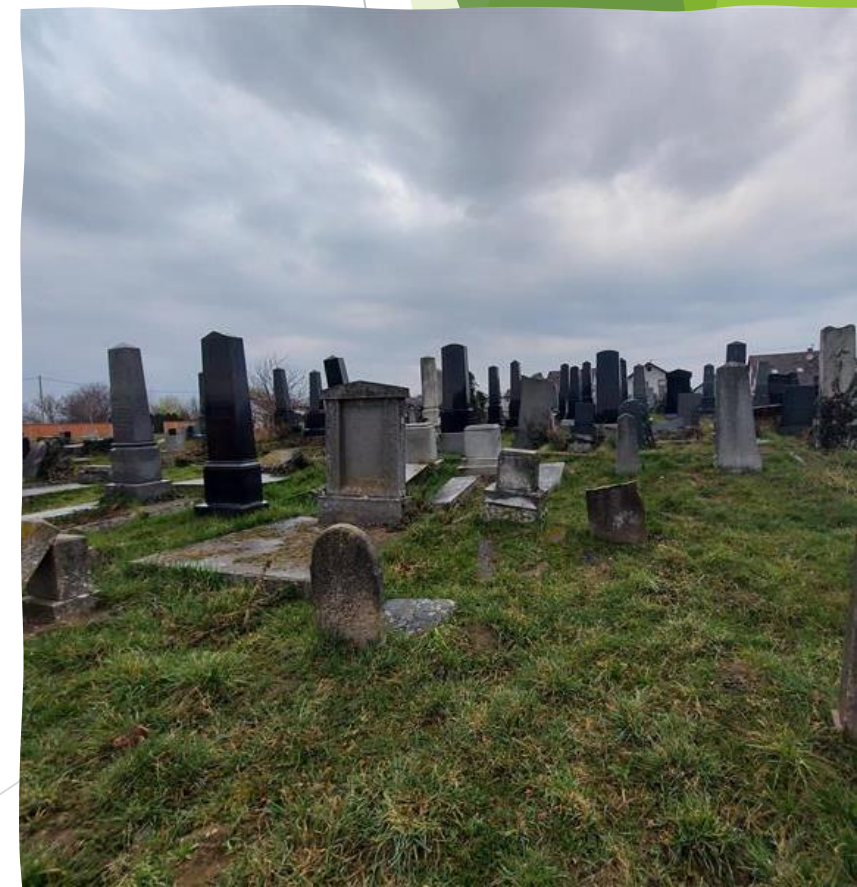
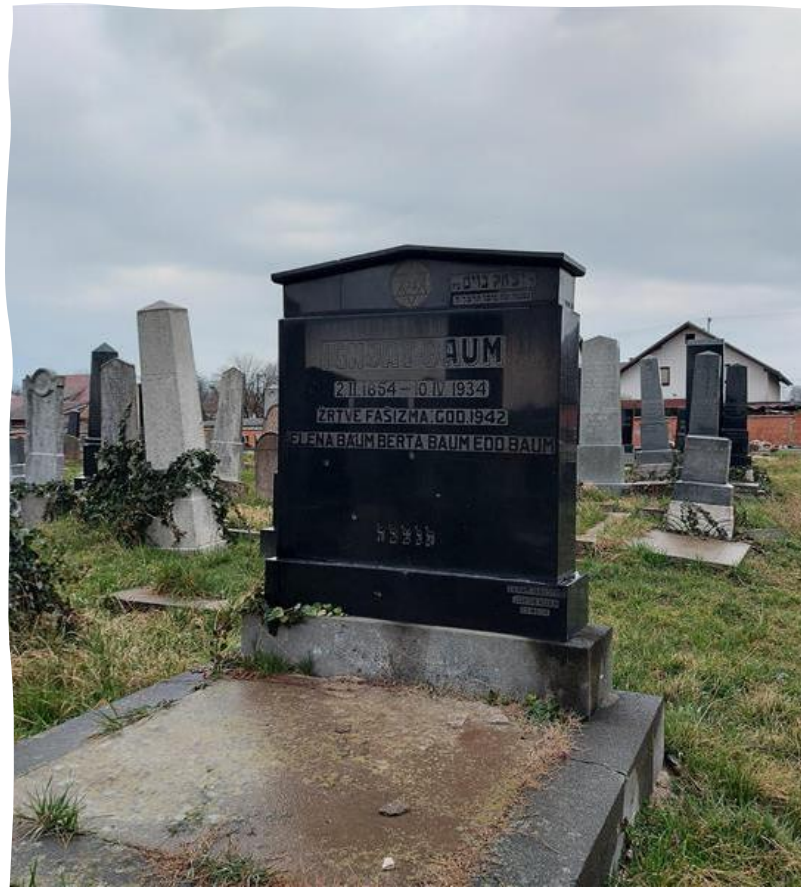
Što znače simboli na židovskim spomenicima?

- ▶ Žalosna vrba-znak tugovanja
- ▶ Vrč s vodom-pripadnici te obitelji bili su Levi-polijevali ruke rabinu prilikom obreda
- ▶ Ruke s raširenim prstima-blagoslov-obitelji koje su pomagale rabinu u blagoslovu

Grobovi

- ▶ Nadgrobni spomenik Rikarda Rosenberga
- ▶ Spomenik obitelji Baum

Obiteljska kuća Ignjata Langa

- ▶ Ignjat/Ignjo Lang rodio se u Vukovaru. Završio je vinkovačku gimnaziju, a zatim studij prava. Bio je u predsjednik Izraelitske općine u Vinkovcima. Godine 1914. već je bio odvjetnik i imao telefonsku liniju broj 84. Supruga mu je bila Teresia. Tera je bila 1929. predsjednica Židovskog gospojinskog dobrotvornog društva u Vinkovcima. Ignjat i Terezija/Tera Lang imali su djecu Rikarda i Mirjam/Miru.

Vila OrNSTein

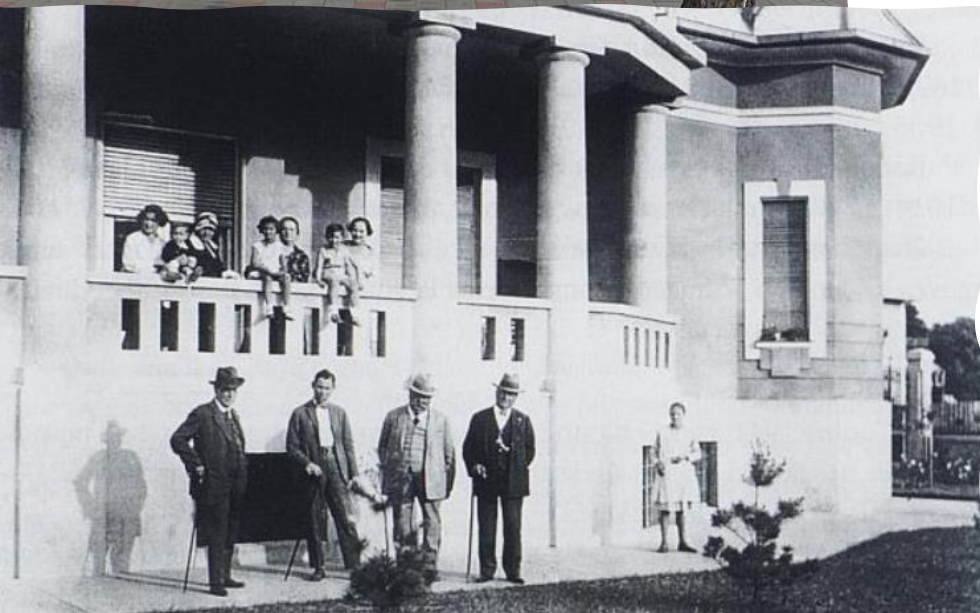
- ▶ Wilhelm/Vilim/Vilko OrNSTein bio je uspješan poduzetnik u Vinkovcima. Rodio se u Semeljcima. Preselio je u Vinkovce, gdje se bavio poduzetništvom. Započeo je suhu destilaciju drva (proizvodnja octa) s trgovinom. Zatim je dobio dozvolu trgovanja drvom i drvnim materijalom, a trgovao je i žitaricama i zemaljskim proizvodima.

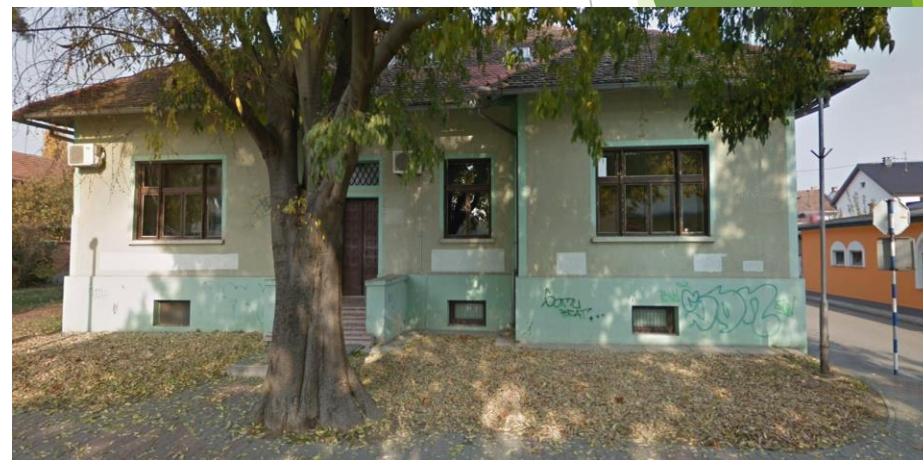
Vila Schlesinger

- ▶ Isac Hebeskel Schlesinger rodio se u Parabuću. U Vinkovce je doselio iz Budimpeste. Po zanimanju je bio krojač. Isac reklamira usluge kao Herren-Schneider u svojem krojačkom salonu u Prkos-Gasse. Djelatnost je proširio osnovavši zajedno sa Simonom Steinom tvrtku Stein i Schlesinger za trgovanje žitom, brašnom, ječmom, zoblju, kukuruzom, itd. Stein je iste godine istupio, a tvrtku su vodili Schlesinger i Adolf Preisz, zajedno sa Stefanom Mandlom osnovao je mlinarsko poduzeće. Zanimljivo je da tlocrt vile ima oblik krnje Davidove zvijezde. Prema sjećanjima suvremenika, imala je i vrlo bogatu knjižnicu i filatelističku zbirku, sve su to opljačkali i uništili njemački vojnici. Knjigama su ložili peć za centralno grijanje.

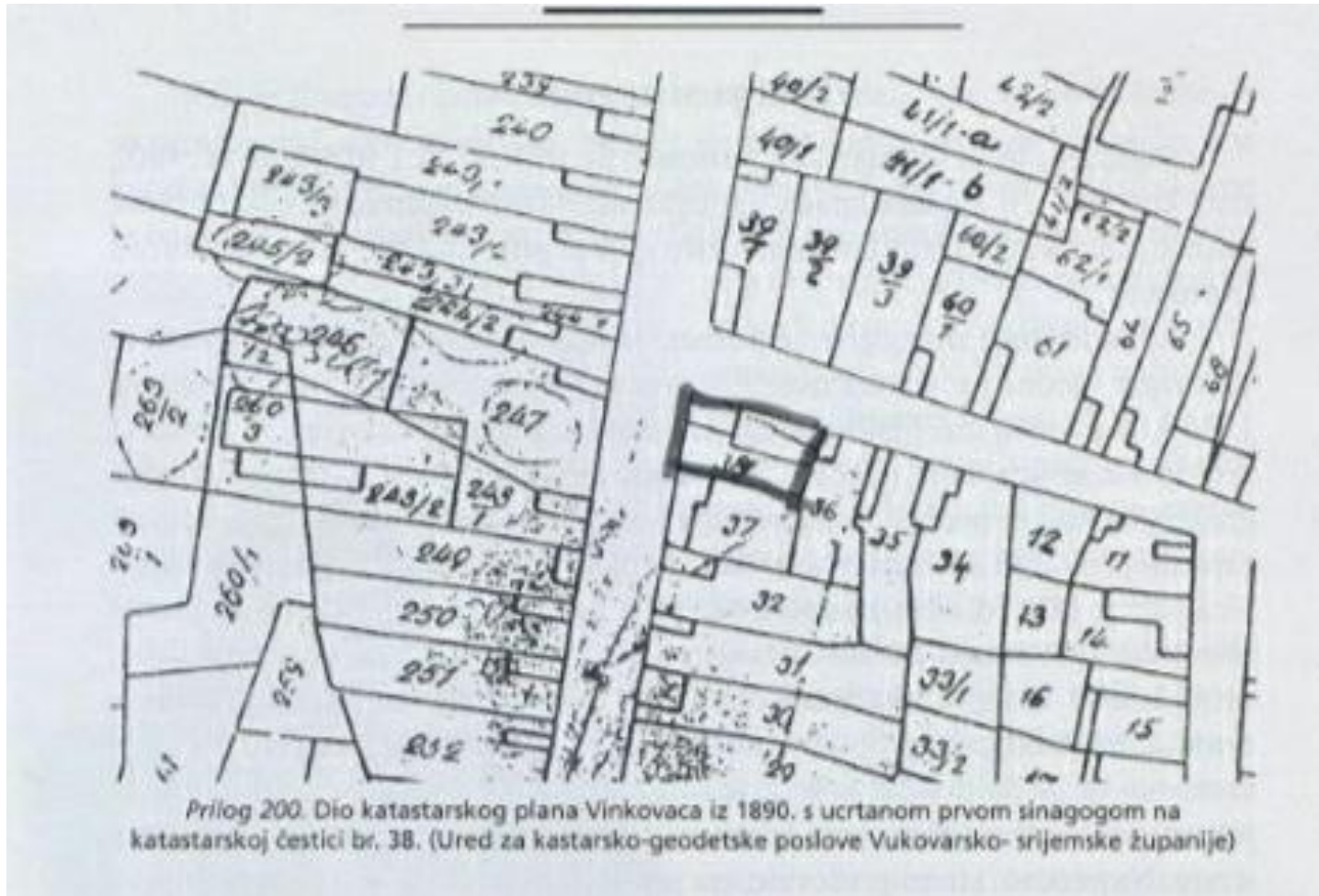
Obitelj Armina Borovica

- Djeca Armina Borovica, Ivan i Jelka završili su u Vinkovcima 4 razreda osnovne škole. Ulaskom njemačke vojske u grad i nakon osnivanja NDH više nije smjela pohađati nastavu. U osnovnoj školi se učilo vjerske blagdane iz katekizma i tiskana hebrejska slova. Ivan je slavio 13. rođendan. To je svečanost Bar micva, kada dječaci prelaze među odrasle. Prvi put je u hramu stupio pred Toru, svitak Staroga jata na dar je dobio bicikl. Ivanov otac zamolio je da bicikl ne bude njemačke proizvodnje jer je Židovima bio poznat Hitlerov antisemitizam od njegova dolaska na vlast u Zavrjetu.

POČECI PROGONA ŽIDOVA

- ▶ Proljeće 1941. Njemačka vojska je zaposjela Vinkovce
- ▶ Zauzimate kuće Židovskih obitelji - u kuće je smještena njemačka komanda
- ▶ Jesen 1941. - osnovana oružana skupina **Deusche Manschafe** (Johann Nett)
- ▶ Židovi se odvajaju od obitelji
- ▶ 3 vlasti u Vinkovcima-vojna njemačka komanda, Ispostava Glavnog Ustaškog Stana, civilna uprava Gradskog Poglavarstva

Uz protužidovske tekstove objavljena je fotografija na kojoj se vidi kako nadrabin dr. Mavro Frankfurter i kantori na ulici između hrama i Židovskog doma režu i cijepaju drva. Fotografija je potpisana: Vinkovački židovi se upućuju u radove, koji će im u buduću pružiti zaradu za pošten život. Progoni i ponižavanje vinkovačkih židova u novoj državi postaju svakodnevna stvarnost.

Vinkovački židovi se upućuju u radove, koji će im u buduću pružiti zaradu za pošten život

SINAGOGA

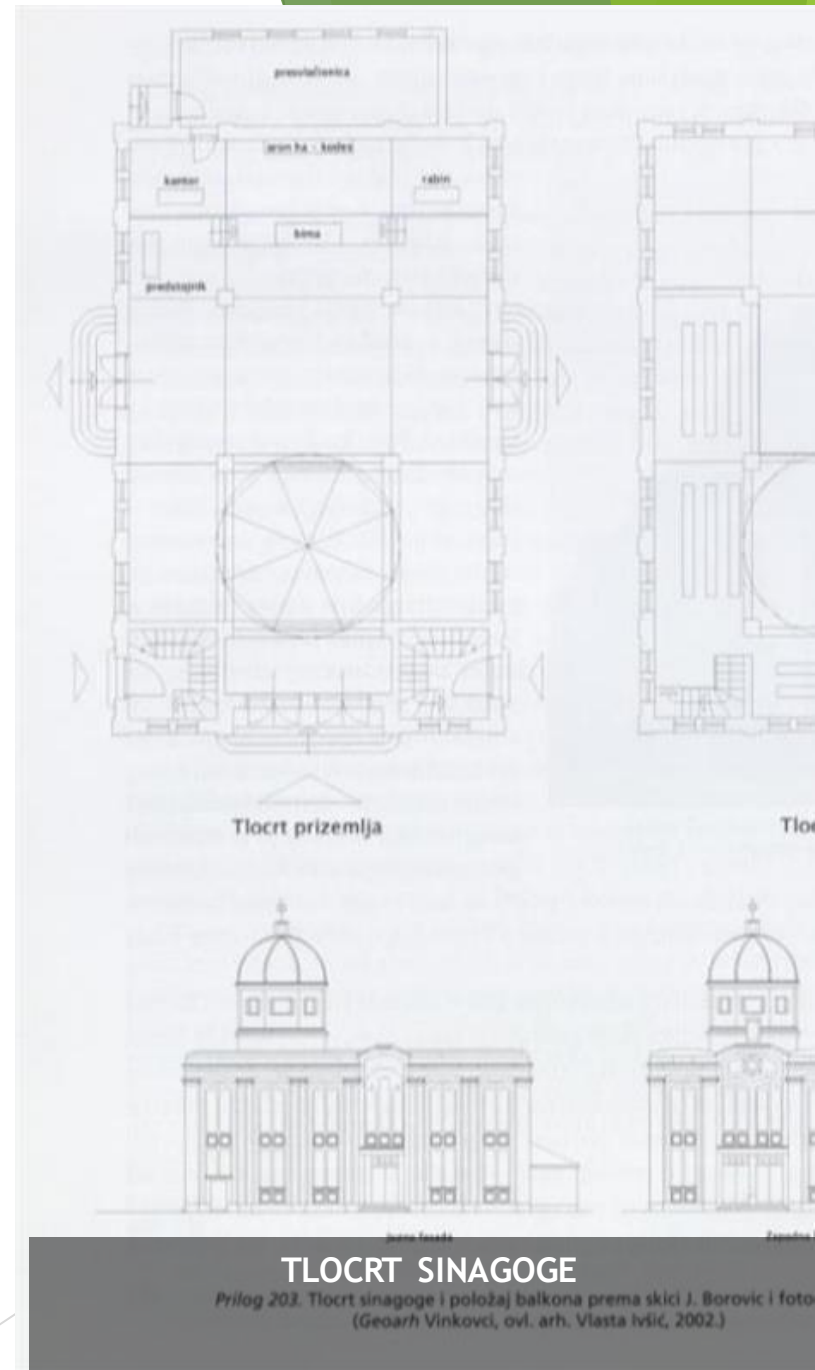
- ▶ 22. Kolovoza 1941. - Svi Židovi muškarci zatvoreni u sinagoge I zlostavljani - mladići, djevojke I odrasli muškarci tjerani na radove
- ▶ Studenog 1941. Minirana I srušena vinkovačka sinagoga
- ▶ Njemačka djeca su sudjelovala u zlostavljanu Židova na svoj način

SINAGOGA

PIKOVA ZGRADA

TLOCRT SINAGOGE

Prilog 203. Tlocrt sinagoge i položaj balkona prema skici J. Borovic i foto (Gearh Vinkovci, ovl. arh. Vlasta Ivšić, 2002.)

SOKOLSKI DOM

- U njega su bili zatvarni Židovi pa kasnije odveženi u logore
- Nalazio se u Lenijama
- Uvjeti: nedovoljan prostor, loša higijena, gladovanje
- Isprva je bilo dopušteno građanima donositi hranu, ali nakon nekog vremena Kulturbund je to zabranio
- Čuvar je bio pripadnik Kulturbunda "Broko"

LOGOR U VINKOVCIMA

- ▶ Ivan Tolj je odlučio osnovati logor za vinkovače Židove i Židove iz Srijema
- ▶ Uputio je zahtjev Ravnateljstvu Ustaškog redarstva i u uredu u Zagrebu da se zatoče vinkovački Židovi na 5 godina
- ▶ Nije čekao odgovor iz Zagreba te je uputio oko **400** vinkovačkih Židova u logor na nogometnom igralištu kluba "**Cibalia**"

LOGOR U VINKOVCIMA

- ▶ Ivan Tolj je odlučio osnovati logor za vinkovače Židove i Židove iz Srijema
- ▶ Uputio je zahtjev Ravnateljstvu Ustaškog redarstva i u uredu u Zagrebu da se zatoče vinkovački Židovi na 5 godina
- ▶ Nije čekao odgovor iz Zagreba te je uputio oko **400** vinkovačkih Židova u logor na nogometnom igralištu kluba "**Cibalia**"

ŽRTVE HOLOKAUSTA

JASENOVAC

STARA GRADIŠKA

- ▶ Zasad nije moguće utvrditi broj vinkovačkih Židova koji su stradali u Holokaustu, jer 1941. nije bilo popisa stanovništva
- ▶ 50 Židova preživjelo fašizam
- ▶ Židovi iz Vinkovaca su otpremljeni iz sabirnog logora u logore Jasenovac I Stara Gradiška gdje su umrli ili ubijeni - nekolicina muškaraca je uspjela pobjeći

POKUŠAJI SPAŠAVANJA

- ▶ Stanovnici Vinkovaca su pomagali Židovima na različite načine
- ▶ **Josip Petričić** - natjeran na samoubojstvo zbog pomaganja Židovima
- ▶ **Ante Mitrović**- pokrštavao Židove (umirovljen je pod pritiskom Ustaške vlasti u lipnju 1942.)
- ▶ Od lipnja 1941. do 28. siječnja 1942. krštene su 42 osobe
- ▶ Pokršteni Židovi nisu bili pošteđeni logora

VRAĆANJE IMOVINE

- ▶ Nakon završetka II. svjetskog rata FNR Jugoslavija obećala je Židovima povrat imovine nacionalizirane za vrijeme NDH
- ▶ Sudskom odlukom od 21. Lipnja 1945. godine vraćena je nacionalizirana imovina nekima, a onda je 1946. godine ponovno oduzeta i postala je vlasništvo Centralnog komiteta KPJ Jugoslavije
- ▶ Republika Hrvatska, nastala 1991. godine, nakon osamostaljenja od Jugoslavije, donjela je propise o vraćanju oduzete imovine u NDH i komunističkoj Jugoslaviji
- ▶ Tako su preživjeli židovi i njihovi nasljednici stekli pravo povrata oduzete imovine.

ISELJAVANJE

- ▶ Židovi su se iseljavali u Palestinu i Izrael
- ▶ Neki preživjeli vinkovački Židovi nadali su se da će u novoj socijalističkoj Jugoslaviji dobiti natrag oduzetu imovinu, no to se nije dogodilo pa su te obitelji čekale priliku za iseljavanje u Izrael
- ▶ Većina Židova živi u Izraelu, koji su podrijetlom iz Vinkovaca
- ▶ Neki preživjeli židovi žive u Hrvatskoj i drugim europskim državama